

Stereotipi o posilstvu na slovenskih sodiščih¹

Lora Briški²

Pravno odločanje je navidezno nevtralnno in objektivno. Dejstvo, da odločevalce poleg pravniške izobrazbe zaznamuje tudi psihološka podstat, zaradi katerih je njihovo vedenje človeško, pa napeljuje na sklep, da tudi v sodni dvorani prihaja do napak pri presojanju, ki izhajajo iz psiholoških značilnosti odločevalcev. Namen prispevka je razpravljati o stereotipih o posilstvu, zaznanih v sodbah slovenskih sodišč. Tovrstne predstave lahko vplivajo na sodniško odločanje. Stereotipna prepričanja o storilcih, žrtvah in samem kaznivem dejanju posilstva lahko vplivajo na zaznavanje in vrednotenje dogodka, ki je predmet kazenskega postopka, ter na odmero kazenske sankcije. Stereotipi lahko ogrozijo temeljna pravna načela, kot sta denimo nepristranskost sodišča ali načelo enakosti pred zakonom. Ker je opiranje na stereotipe popolnoma nezavedno, je njihove škodljive učinke težko opaziti. Avtorica analizira sodbe slovenskih prvostopenjskih in drugostopenjskih sodišč iz obdobja med letoma 2016 in 2018, ki se nanašajo na kazniva dejanja posilstva, spolnega nasilja in spolne zlorabe slabotne osebe. V prvem delu predstavi vrste stereotipov, ki jih je zaznala v analiziranem gradivu. Pri tem ugotavlja, da so stereotipne razlage redko zapisala sodišča; pogosteje jih je navajala obramba, kar so nekatera sodišča prepoznala in zavrnila. V drugem delu prispevka preučuje procesne mehanizme, s katerimi je mogoče stereotipne razlage uspešno zamejiti.

Ključne besede: pravno odločanje, stereotipi, posilstvo, spolno nasilje

UDK: 343.1:343.541

1 Uvod

Carol Bohmer (1974: 304) je leta 1971 intervjuvala filadelfijske sodnike, ki so že odločali o obtožbah zaradi spolnih kaznivih dejanj. Izkušnje so pogosto pospremili s komentarjem: »Posilstvo je kaznivo dejanje, za katero je najlažje obtožiti in ki ga je najtežje dokazati.« Do dogodka, ki ga državni organi obravnavajo kot posilstvo, največkrat pride na samem, ob prisotnosti zgolj dveh oseb, fizičnih sledi dogodka, ki bi pomagale rekonstruirati, kaj se je v resnici dogajalo (denimo sledi poškodb), pa navadno ni. Ko preiskovalni organi, organi sojenja in pregona zbirajo informacije in si razlagajo vedenje domnevnega storilca, se včasih podzavestno oprejo na predstave o tem, kakšna sta tipičen posiljevalec in tipična žrtev ter kako resno kaznivo dejanje je posilstvo (Kanduč, 1998: 96–97).

Namen prispevka je spodbuditi razpravo o psiholoških mehanizmih stereotipizacije, ki (lahko) vplivajo na odločanje sodišč. Sodniki, tako navadno verjamemo, odločajo popol-

noma objektivno in nepristransko. Vse več piscev (Cardozo, 1921; Šugman, 2006; Cusack, 2014) pa opozarja, da kognitivni mehanizmi, kot so stereotipi, delujejo pri vseh ljudeh, torej tudi pri udeležencih v kazenskem postopku.

Za kriminologijo so nepravni dejavniki sodnega odločanja, kamor uvrščamo tudi kognitivne mehanizme, zanimivi predvsem zato, ker lahko z njimi pojasnimo določene nezazelenne razlike v kaznovanju. Te je preučevalo več domačih in tujih raziskovalcev (Ashworth in Roberts, 2010; Exum, 2020; Petrovec in Plesničar, 2009; Plesničar, 2013a; Wacquant, 2008). Psihološki mehanizmi, med katere uvrščamo tudi stereotipe, lahko na posameznega sodnika vplivajo tako, da bo določene skupine ali posameznike obravnaval in kaznoval drugače kot druge. Ker imajo lahko napačne odločitve sodišč hude posledice za življenje posameznika, se zdi pomembno opozoriti na mehanizme za omilitvev škodljivih učinkov stereotipizacije, ki jih kazensko procesno pravo že pozna, in tako elemente s tega pravnega področja umestiti v širši kriminološki kontekst etiketiranja določenega dogodka kot kaznivega dejanja in kaznovanja njegovega storilca. Področji sta povezani: sodnik, ki stereotipne razlage udeležencev kazenskega postopka zavrne, se na tovrstne »ljudske teorije« najverjetneje ne bo oprl pri odmeri kazenske sankcije. Tako sporočilo sodišča ima tudi »vzgojni učinek« za stranke in za javnost ter lahko vpliva na spremembe družbenega razumevanja odklonskega dejanja ter njegovih storilcev in žrtev. Podobne študije, ki so jih opravili v tujini (Smith in Skinner, 2012; Temkin, Gray in

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta Psihološki mehanizmi v kazenskem pravosodju: preizpraševanje objektivnosti (J5-1795), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Za dragocene nasvete in pregled besedila se zahvaljujem dr. Katji Šugman Stubbs, dr. Mojci Mihelj Plesničar in dr. Mihi Hafnerju.

² Lora Briški, mlada raziskovalka, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: lora.briski@pf.uni-lj.si

Barrett, 2018), so zato preučile tudi procesne mehanizme, s katerimi je mogoče vpliv stereotipov v sodni dvorani omiliti.

Prispevek obravnava le stereotipne razlage, dejansko zapi-sane v analiziranih sodbah glede osrednjih spolnih kaznivih dejanj, ne obravnava pa stereotipov, ki so bolj subtilni in težje dokazljivi, ker jih sodniki ne zapišejo. Po predstavitvi teoretič-nih izhodišč in raziskovalne metode bomo najprej razpravljali o stereotipih o posilstvu,³ na katere se je oprlo sodišče v svoji obrazložitvi. V nadaljevanju pa bomo predstavili stereotipne obrambne taktike in preučili, ali pravo vsebuje mehanizme, s katerimi jih zameji.

2 Stereotipi

Stereotip je niz prepričanj ali pričakovanj, ki jih imamo glede posameznika, samo zato, ker pripada določeni skupini (McGarty, Yzebyt in Spears, 2002; Šugman, 2006). Stereotipi so lahko individualni, praviloma pa neko stereotipno prepričanje goji in podpira celotna skupina ali kultura. Prav zato, ker so stereotipi tudi kulturni pojav, so posebej zanimivi tudi za kriminologijo (Šugman, 2006: 19). Stereotipi statistično gledano niso nujno napačna pričakovanja,⁴ prav tako niso nujno negativni (Timmer, 2015: 240). Stereotipi imajo različne funkcije. Njihova prva funkcija je poenostavitev. Ko posameznik druge ocenjuje po lastnostih, ki jih družba in posledično on sam pripisuje skupini, ki ji ocenjevani subjekt pripada, si prihrani mentalno delo. Omogočajo mu tudi, da ohrani pozitivno samopodobo⁵ in da ohranja povezanost s skupino, ki ji pripada (Plesničar, 2015: 121; Šugman, 2006: 20; Timmer, 2015: 240). Stereotipi nimajo le individualnih funkcij, marveč tudi skupinske. Izmed teh kot posebej zanimivo za pravni-ke Šugman (2006: 20–21) izpostavlja naslednjo: stereotipi v družbi služijo kot izgovor za vzdrževanje obstoječega stanja (hierarhije) med družbenimi skupinami in podpirajo odno-se neenakosti. Skupina, ki ima družbeno moč (dominantna

skupina), oblikuje negativne stereotipe o podrejeni skupini in tako opravičuje njihovo podrejenost. Tudi če člani podre-jene skupine izpolnjujejo pričakovanja dominantne skupi-ne, naletijo na odpor pri njenih članih. Ženske na pozicijah moči so zato pogosto označene za »pasje«, dobro izobraženi Afroameričani, ki zahtevajo spoštljivo obravnavo, pa za »aro-gantne«, in to celo od članov »lastne« skupine⁶ (Pratto, Henkel in Lee, 2013: 170). Fiske (1993: 621) poudarja, da po eni strani moč spodbuja stereotipizacijo (člani dominantne skupine se niti ne zanimajo za kompleksne raznolikosti članov podrejene skupine), hkrati pa stereotipiziranje moč dominantne skupine ohranja in utrjuje.⁷

Prav spolnost in kaznivo dejanje posilstva sta predmet številnih »mitov«, ki stereotipizirajo tako storilca kot žrtev in prispevajo k razbremenitvi odgovornosti oziroma opraviču-jejo (spolno) nasilje (Gray in Horvath, 2018: 16; Lees, 1996: xii–xiii). Čeprav v vseh primerih (ali celo večini) ne držijo, tovrstni miti v družbi ostajajo zakoreninjeni (Zydevelt, Zajac, Kaladelfos in Westera, 2016).

Feministične teorije so prve začele opozarjati, da (spol-ni) stereotipi vplivajo na družbene reakcije na spolno nasilje. Stereotipna prepričanja o posilstvih so povezale s tradicional-nimi predstavami o ženski družbeni vlogi. Kritizirale so vpliv spolnih stereotipov na odločitve o obtožbah spolnih kaznivih dejanj. Posilstvo so opredelile kot dejanje, katerega namen je vzdrževanje moči nad ženskami, njihovo obvladovanje in po-niževanje (Field, 1978: 174; Kanduč, 1998: 102). Smart (1989: 26–49) je zapisala, da sojenje zaradi kaznivega dejanja posil-stva povzame vse težave, ki jih po feminističnem prepričanju lahko očitamo pravu. Ne samo da se v pravu zrcalijo družbene vrednote o spolnosti žensk, ampak jih kazenski postopek tudi aktivno (so)ustvarja.

Eden izmed zakoreninjenih stereotipov o posilstvu pravi, da žrtve spolno nasilje spodbujajo ali si ga (lahko tudi neza-vedno) celo želijo. Žrtev, ki je v nočnih urah hodila po me-stu, ki se je izzivalno oblačila, ki je bila pretirano naličena, ki je uživala alkoholne pijače ali ki je kozarec s pijačo izpustila z oči, bo v očeh javnosti navadno izpadla negativno (Ubell, 2018: 16). Stereotipi, ki odgovornost za posilstvo pripisujejo vprašljivemu obnašanju žrtve in s tem zmanjšujejo odgovor-nost storilca, so povezani s predstavami o družbeno zaže-lenem ravnanju, ki ga pogosto določajo spolne norme. Ena

³ Poimenovanje stereotipi o posilstvu v prispevku zajema tudi stere-otipe o ravnanju, ki ga v slovenskem kazenskem pravu zajamemo s kvalifikacijo spolnega nasilja ali spolne zlorabe slabotne osebe (171. in 172. člen Kazenskega zakonika [KZ-1], 2012).

⁴ Čeprav so stereotipi lahko statistično upravičena pričakovanja, pa tudi v takem primeru ne morejo opisati prav vseh pripadnikov neke skupine (Stangor, 2016: 4); edinstvenosti posameznikov zato nikdar ne morejo zajeti in se jim vselej izmika. Temkin, Gray in Barrett (2016) po tej značilnosti stereotipe ločujejo od mitov o posilstvu, ki jih opredeljujejo kot *napačna* pričakovanja o posilstvu in spolnem nasilju.

⁵ Kot razloži Šugman (2006: 20), se sami počutimo bolje, ko ste-reotipiziramo druge. Tako jih razumemo kot slabše (inferiorne), manj kompleksne, s tem pa sebe kot boljše in bolj individualizira-ne od njih.

⁶ Podrejena skupina, na katero se nanaša negativen stereotip, pogos-to tudi sama prevzame to negativno prepričanje (Šugman, 2006).

⁷ Tisti, ki imajo moč, stereotipno ocenjujejo pripadnike druge (pod-rejene) skupine, da se jim s slednjimi ni treba podrobneje ukvar-jati. Vzrok in posledica sta lahko tudi zamenjana: zaradi želje po (vzpostaviti oziroma ohranjanju) moči poenostavljamo lastnosti drugih oseb in jim posvečamo manj pozornosti (Fiske, 1993: 627).

izmed takih predstav posilstvo slika kot strastno dejanje, ki ga je spodbudila sama žrtev (ženska), ki je storilca zapeljala (Hecht Schafran, 1985: 50). Druga plat razumevanja posilstva kot dejanja iz strasti je stereotip o moškem kot ujetniku naravnih potreb, ki se, soočen s privlačnostjo določene osebe, spolnosti ne more upreti. Taka predstava zakriva resnično, nasilno, naravo posilstva.⁸ Ta resnična narava je, kot pravi Završnik (2012: 43–45), nadvlada storilca nad žrtvijo in ne potešitev spolne strasti. To kažejo primeri posilstev v zaporu. Raznospolno usmerjeni zaporniki spolno napadajo sozapravnike istega spola z namenom razkazovanja moči in potrjevanja stereotipne moške družbene vloge in ne izražanja »naravne« seksualne sle. Pisci (Javaid, 2016; Stemple in Meyer, 2014) opozarjajo tudi na mit, da so lahko žrtve posilstva le ženske, kar izhaja iz poenostavljenega pogleda na moško družbeno vlogo, ki uteleša moč in neprestano potrebo po spolnosti.

Stereotipna prepričanja in njihove učinke je preučevalo množstvo empiričnih raziskav. Lerner in Simmons (1966) sta preučevala, ali smo nagnjeni k temu, da za krutost in trpljenje okrivimo žrtev dogodka. V njunem eksperimentu so opazovalci ocenjevali značilnosti osebe (igralca), ki so ji zadajali elektrošoke. Ugotovila sta, da opazovalci žrtev, katere trpljenja ne morejo preprečiti, razvrednotijo in zavračajo. Negativen odnos opazovalca do žrtev (ne le spolnih) kaznivih dejanj sta pojasnjevala s hipotezo pravičnega sveta. Trdila sta, da želimo ljudje verjeti v pravičen svet, v katerem nas (vsaj na dolgi rok) doleti tisto, kar si zaslužimo. Le tako se počutimo varne in lahko načrtujemo prihodnost. Kadar smo soočeni z žrtvijo kaznivega dejanja, ki ni k dejanju prav ničesar prispevala, je to prepričanje o pravičnem svetu naenkrat ogroženo. Vero v tak svet lahko ohranimo, če krivico odpravimo, kar pa pogosto ni mogoče. V takih primerih za dogodek krivimo žrtev, jo zavračamo, se je izogibamo ali pa se zanašamo na prepričanje, da bo krivico, ki se ji je pripetila, popravila prihodnost (Montada in Lerner, 1988: 1). Kazanje s prstom na žrtev je eden od načinov, s katerim osmislimo dogajanje v svetu okoli sebe in ga pojasnimo kot predvidljivo (Stelzner in Minuth, 2018: 90). Tako se lahko potolažimo, da se sami ne bomo znašli v položaju žrtve kaznivega dejanja, če se bomo le primerno obnašali (Lonsway in Fitzgerald, 1994: 136–137). Zanimivo je, da lahko z njuno hipotezo pojasnimo tudi na videz nelogičen pojav, da neredko celo sama žrtev kaznivega dejanja graja samo sebe in si očita, da se ni vedla samozavarovalno. Tako lahko obnovi prepričanje, da ima nadzor nad dogajanjem okoli sebe in da

⁸ Posilstvo kot dogodek iz strasti slika tudi popularna kultura. V letu 2020 je rekorde gledanosti podiral film 365 dni, »ljubezenska zgodba«, v kateri ugrabitelj svoji jeticni da eno leto, da ga vzljubi, v vmesnem času pa je do nje (spolno) nasilen. Najbolj škodljiv »nauk te zgodbe«, ki trivializira spolno nasilje, pa je, da se glavna junakinja v svojega posiljevalca na koncu dejansko zaljubi (Bialowas in Mandes, 2020).

se bo lahko izognila potencialnim prihodnjim viktimizacijam (Kanduč, 2002: 164–165).

Raziskava, ki jo je izvedel Field (1978), je pokazala, da so stereotipne predstave eksperimentalnih oseb o spolnih vlogah povezane z njihovim (ne)sprejemanjem mitov o posilstvu oziroma zožujočimi ali vključujočimi definicijami posilstva. Osebe s tradicionalnimi pogledi na družbeno vlogo žensk so za posilstvo pogosteje okrivile žensko (žrtev) (Field, 1978: 174). Zlasti kadar se ta ni vedla »dostojno« in se je denimo v večernih urah odpravila na zabavo ali pa se storilcu ni aktivno upirala oziroma njegovega dejanja ni ob prvi priložnosti naznanila policiji (Bates, Klement, Kaye in Pennington, 2019: 10).

Predstavljenе raziskave (Field, 1978; Lerner in Simmons, 1966) so v vzorec zajele osebe iz splošne populacije. V kontekstu pravosodnega sistema si lahko zastavimo vprašanje, ali procesi stereotipizacije vdirajo tudi v odločanje sodnikov, od katerih pričakujemo, da so objektivni in nepristranski.

3 Stereotipi v sodniški »rekonstrukciji realnosti«⁹

Sodno odločanje naj bi bilo popolnoma objektivno in nepristransko. Sodnik, nepristranska avtoriteta, naj bi, tako verjamemo, uravnotežil ciljno usmerjenost preostalih udeležencev kazenskega postopka, ki nastopajo na strani obtožbe oziroma obrambe (Bohmer, 1974: 303).¹⁰ Pretehtal naj bi ar-

⁹ Izraz, ki se nanaša na sodnikovo oceno dejanskega stanja oziroma okoliščin dejanja, ki je predmet postopka, si izposojam od sodnika mag. Jančarja (2019).

¹⁰ Ciljna usmerjenost udeležencev kazenskega postopka povečuje verjetnost pristranskih odločitev, zato kazenski postopek z vključitvijo tretjega kot rabsodnika oziroma odločevalca pridobi novo kakovost. Kot razloži Burke (2006: 1603–1604), lahko tveganje za pristranske odločitve tožilcev pojasnimo z miselnimi procesi v najzgodnejših fazah obravnave dogodka, ki kaže znake kaznivega dejanja. Ko tožilec odloča, ali dokazni viri (ki ob izvedbi postanejo dokazi) zadoščajo za sprožitev kazenskega pregona, preizkuša hipotezo, ali je osumljeni utemeljeno sumljiv obravnavanega kaznivega dejanja. Ta hipoteza vpliva na tožilčevo (nadaljnjo) zaznavo in oceno informacij o dogodku. Ta učinek imenujemo bližnjica samopotrditve (ang. *confirmation bias*) in pomeni nagnjenost k potrjevanju izhodiščne hipoteze. Ko nas obdaja množstvo informacij, smo bolj pozorni na dejstva, ki so z izhodiščno hipotezo skladna, hitreje pa spregledamo tista, ki tezi nasprotujejo. V skladu z opisanim bo tožilec, ki preizkuša in pozneje zagovarja hipotezo o krivdi, nezavedno nagnjen k temu, da prej opazi dejstva, ki osumljenca (od faze preiskave obdolženca) obremenjujejo, kot pa tista, ki ga razbremenjujejo. Bližnjica samopotrditve zmanjšuje verjetnost, da bo tožilec aktivno iskal alternativne različice razlage dogodka, ki nasprotujejo njegovi izhodiščni hipotezi.

gumente in odkril pravilno rešitev spora. Tak pogled na sodno odločanje, ki vključuje le pravne dejavnike, v javnosti pogosto zagovarjajo tudi sodniki sami, opaža nekdanji predsednik slovenskega ustavnega sodišča Franc Testen (2019).

Izkaže pa se, da (tudi) na sodno odločanje vplivajo subjektivni dejavniki; odločevalce namreč poleg pravniške izobrazbe zaznamuje psihološka podstat, zaradi katerih je njihovo vedenje človeško. O tem je že leta 1921 pisal sodnik Vrhovnega sodišča ZDA Benjamin N. Cardozo. Za sodnikovo odločitvijo je prepoznal »podzavestne sile, naklonjenosti in nenaklonjenosti, preference in predsodke, splet občutkov in čustev in navad in prepričanj, ki tvorijo osebo, pa naj bo stranka v sodnem postopku ali sodnik« (Cardozo, 1921: 167). Vpliv naštetih dejavnikov ne vodi nujno v slabo (ali celo napačno) odločitev sodnika. Kot sta opozorili Šugman Stubbs in Plesničar (2020: 202), lahko vrednote, čustva in prepričanja posameznega sodnika naredijo celo boljšega, če so le skladne z vrednotami pravnega sistema.¹¹ Celo več. Včasih mora sodnik posploševati in zapolniti pravno normo s svojimi izkušnjami in pričakovanji, da lahko sprejme svojo odločitev. Primer tega lahko najdemo tudi v kazenskem pravu, ki ga obvladuje načelo zakonitosti. Poznamo na primer pravne standarde, s pomočjo katerih ocenjujemo, kaj lahko od posameznika pričakujemo; ti pa niso nujno zajeti s pravnimi viri ali strokovnimi pravili. V takih primerih se mora sodnik opreti na »življenjske izkušnje«, ker bo lahko le tako standard vsebinsko zapolnil. Tako bo ravnal denimo sodnik, ki bo ocenjeval, ali je obdolženi ravnal malomarno (torej premalo skrbno), ki bo presojal razloge upravičenosti ali opravičljivosti ravnanja, ali sodnik, ki se bo spraševal, ali je obdolženi lahko razumno pričakoval zasebnost v določenem prostoru. Posplošitvi, ki je tudi ključni element stereotipiziranja, se tako v sodniškem odločanju ne moremo izogniti.

Posplošitev bo problematična, kadar bo vodila v nezaželeno napake. To se bo zgodilo takrat, ko bi sodnik moral oceniti osebne značilnosti v dogodek vpletenih oseb in specifične okoliščine dogodka, namesto tega pa bo vedenje predstavnika skupine razložil s stereotipnimi značilnostmi skupine, ki ji posameznik pripada. Kanduč (1998: 97) nam opisano ponažori s primerom odločevalca, ki goji stereotip, da se dostojna ženska napadalcu upira na vso moč, in v ravnanju storilca ne prepozna zakonskih znakov posilstva samo zato, ker dogodek na telesu žrtve ni pustil znamenj napada in upiranja.

¹¹ Gre za vrednote, ki so izražene v pravnem sistemu, na primer pošteno sojenje ali pravna varnost. Izražajo jih predvsem temeljna načela, ki so zapisana v splošnih pravnih aktih (splošni pravni akt varuje družbene vrednote, ki jih je kot pomembne prepoznal zakonodajalec) ali pa jih je oblikovala pravna praksa (za načelom stojijo vrednote, ki so jih za pomembne ocenili nosilci pravnega varstva).

Tak sodnik je namesto individualne presoje uporabil vnaprej pripravljen odgovor na vprašanja o obravnavanem dogodku (Kanduč, 1998: 96–97) oziroma »shemo, ki opisuje vzorčne scenarije posilstva, na podlagi katerih se presoja posamezna obtožba posilstva« (Bohner, Eyssel, Pina, Siebler in Viki, 2009: 50). Zaradi take poenostavitve bo sodba o konkretnem posamezniku in njegovem ravnanju napačna (Šugman, 2006: 23). Izkrivi lahko sodnikovo razumevanje pravno relevantnih dejstev, vpliva na njegova stališča o verodostojnosti prič, na vprašanje pripisovanja krivde in odmere kazenske sankcije.¹² Končno lahko ogroža samo nepristranskost in integriteto sodnega sistema (Cusack, 2014: ii).

4 Stereotipna obramba

V kazenskih postopkih zaradi kaznivih dejanj zoper spolno avtonomijo je običajno najpomembnejše dokazno sredstvo priča (oškodovanec). Tako sta dve izmed ključnih vprašanj, ki se zastavita, ali je oseba sploh sposobna biti priča in ali je njena izpovedba verodostojna. Domneva o splošni sposobnosti biti priča bo izpodbita zlasti tedaj, ko bo imela oseba okrnjeno sposobnost zaznavanja, pomnjenja in reprodukcije svojih zaznav (Šugman Stubbs in Gorkič, 2011: 206–207). Ali priča izpoveduje po resnici, sodišča presojujejo na podlagi kriterijev, ki so se oblikovali v sodni praksi. Mednje je v eni izmed analiziranih sodb (I K 54562/2016) sodišče uvrstilo naslednje: konstantnost oziroma nespremenljivost izpovedi glede bistvenih okoliščin, skladnost (nenasprotovanje) izpovedbe drugim ugotovljenim dejstvom, realističnost opisa, notranja skladnost in doslednost, spontano popravljanje lastne izpovedi in izjavljanje nečesa, kar je za pričo neprijetno oziroma obremenilno.

Obramba lahko poskuša dvom o verodostojnosti priče zasejati tudi drugače, kot da opozori na notranjo skladnost in spremenljivost njene izpovedbe. Namesto tega lahko problematizira njen značaj ali ugled oziroma sodišče prepričuje, da oseba, ki je bila predenj poklicana v vlogi priče, ni vredna zaupanja. Iz tuje literature (Lees, 1996; Walklate, 2004) so znane obrambne strategije, s katerimi obramba opozarja na življenjski slog priče, njene osebne lastnosti ali spolno zgodovino. Lees (1996: 134) je že leta 1989 opazovala sojenja zaradi kaznivega dejanja posilstva na slovitom angleškem sodišču Old Bailey in opozorila na zagovornike, ki so pričo pred

¹² V zvezi z odmero kazni je zelo poučna slovenska analiza kaznivih dejanj umorov, ki so jih storile ženske. Njena avtorja opažata, da so sodniki v posameznih obrazložitvah do storilke zavzeli »seksistično in mačistično držo«, ko so zapisali, da je bila storilka na dolgoletno trpinčenje s strani partnerja navajena, zato ni mogla imeti nikakršnega razloga, da je ob podobnem nasilju hipno izbruhnila in vzela pravico v svoje roke (Petrovec in Plesničar, 2009).

sodiščem spraševali, ali živi z očetom svojih otrok, komu so njeni otroci prepuščeni, kadar je v službi, kakšno spodnje perilo trenutno nosi, ali uporablja šminko in ali uživa alkoholne pijače (čeprav sporni dogodek ni bil povezan z uživanjem ali zlorabo alkohola). S tem so želeli sodišče prepričati, da lahko iz narave oškodovanke (razposajena, uživaška, nagnjena k pogosti menjavi spolnih partnerjev) sklepamo, da o spornem dogodku ne izpoveduje po resnici.

5 Raziskovalne metode

V vzorec raziskave, ki smo jo opravili v obdobju od septembra 2020 do januarja 2021, smo vključili sodne odločbe¹³ kazenskih oddelkov vseh slovenskih sodišč v zadevah, ki so bile obravnavane v letih 2016, 2017 in 2018. Analizirali smo 131 sodnih odločb, od tega jih je bilo 51 izdanih v zvezi s kaznivim dejanjem posilstva, 48 v zvezi s kaznivim dejanjem spolnega nasilja, 32 pa v zvezi s spolno zlorabo slabotne osebe. Zajeli smo tudi odločitve Vrhovnega sodišča in višjih sodišč, v katerih so odločala o pravnih sredstvih zoper omenjene prvostopenjske odločbe. Vse sodbe, zajete v vzorec, so septembra in oktobra 2019 posredovala zaprosena sodišča za potrebe empirične študije reprezentativnega vzorca pravosodne prakse v zvezi s kaznivim dejanjem posilstva, spolnega nasilja in spolne zlorabe slabotne osebe s pregledom možnih modelov novih zakonskih rešitev (Plesničar in Ambrož, 2019) ter na podlagi dovoljenja Vrhovnega državnega tožilstva in vseh enajstih okrožnih sodišč v Sloveniji.

Zbrane odločbe smo v nadaljevanju vsebinsko analizirali. Za tako analizo so bile primerne le tiste, ki so bile tudi obrazložene.¹⁴ V prvem koraku smo preučili, ali so v njih zapisani stereotipi o posilstvu. Opredelitev tega pojava, iz katere smo izhajali, je bila opisana v razdelku z naslovom Stereotipi. V drugem koraku pa smo se spraševali, ali se je na tak stereotip v obrazložitvi oprlo sodišče ali pa je povzelo oziroma se odzivalo na stereotipne navedbe drugih udeležencev kazenskega postopka. V poglavjih, v katerih obravnavamo rezultate študije, predstavljamo samo zadeve, v katerih smo zaznali zapisane stereotipe o posilstvu.

¹³ Pregledali smo samo sodbe, v drugo spisovno gradivo, npr. zapisknike, izvedenska mnenja itd., nismo imeli vpogleda.

¹⁴ Sodbe, ki so se nanašale na kaznivo dejanje posilstva, so bile obrazložene v 56,1 odstotka primerov. Tiste, ki so se nanašale na kaznivo dejanje spolnega nasilja, pa v 44,7 odstotka primerov. Najpogosteje je sodišče ravnalo po 368. členu Zakona o kazenskem postopku (ZKP-UPB8, 2012), v skladu s katerim ni potrebno, da bi pisno izdelana sodba vsebovala obrazložitev, če nihče od upravičencev do pritožbe pritožbe ne napove in če obtožencu ni izrečena zaporna kazen.

6 Rezultati

6.1 Stereotipna razlogovanja v slovenski sodni praksi

V odlomkih, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju, so sodišča utemeljevala svojo odločitev glede kazenske sankcije. Odločanje o kazenski sankciji je za mnoge sodnike najtežji in najzahtevnejši del kazenskega postopka. Sodišča morajo okoliščine, ki so v predpisih primeroma našteje in ki naj vplivajo na odločitev o sankciji, v konkretnem primeru opredeliti in ovrednotiti (Plesničar, 2015: 116). Pri tem morajo upoštevati razlike med konkretnimi primeri ter prilagoditi kazensko sankcijo teži kaznivega dejanja in osebnosti storilca (individualizacija sankcije). Prvo sredstvo za uresničevanje načela individualizacije, ki ga določa KZ-1 (2012), so obteževalne in olajševalne okoliščine. Te so v slovenskem zakoniku določene primeroma in ne taksativno. To pomeni, da njihov seznam sodišča ne omejuje in lahko poleg izrecno navedenih uporabi tudi druge, ki jih je ugotovilo. Vendar ga pri tem omejuje institut *analogia intra legem*; če sodišče upošteva okoliščino, ki v zakoniku ni navedena, mora biti ta okoliščina po naravi in po intenziteti podobna kateri izmed okoliščin s seznama (Bavcon, Šelih, Korošec, Ambrož in Filipčič, 2013: 416–418).

Vse razlike v kaznovanju niso napačne. Kot omenjeno, je razlikovanje, ki izhaja iz individualizacije, pričakovan in celo zaželen rezultat sodnikove presoje zadeve (Barberger, 2001; Plesničar, 2013b; Saleilles, 2009). Po drugi strani obstajajo tudi neupravičene neenakosti, ki so plod bolj ali manj zavestne odločitve sodišča, da določene skupine ali posameznike kaznuje drugače kot ostale (kadar gre za okoliščine na strani storilca), oziroma plod odločanja na podlagi ustaljenih vzorcev, katerega rezultat so diskriminatorne odločitve (kadar gre za okoliščine na strani žrtve) (Plesničar, 2013a; Šelih, 2009). Meje med prvim zaželenim razlikovanjem in drugim neupravičenim razlikovanjem v kaznovanju ni enostavno začrtati. V nadaljevanju predstavljam primere z mejnega polja, ki so v vzorcu izstopali in ki so po mojem mnenju lahko problematični.

V dveh zadevah so sodišča štela, da je žrtev prispevala k izvršitvi kaznivega dejanja zato, ker se po mnenju sodišča ni vedla samozaščitno oziroma ni bila dovolj previdna. Tako je sodišče v zadevi IV 4303/2015 kot olajševalno okoliščino upoštevalo »znaten oškodovankin prispevek, da se je storilec sploh znašel v situaciji, v kateri je dejanje lahko izvršil, saj je samodejno v zgodnjih jutranjih urah vinjena prišla s storilcem sama v njegovo stanovanje«. Podobno sta v zadevi I K 15519/2014 oziroma II Kp 15519/2014 prvostopenjsko in drugostopenjsko sodišče ocenili, da je h kaznivemu dejanju prispevala oškodovanka, »ki bi se kot odrasla oseba morala zavedati odgovornosti za lastno varnost, v nasprotju s tem pa se je spravila v

hudo vinjenost in se tudi zaradi lastnega ravnanja izpostavila nevarnostim, ki se ji v takšnem stanju lahko pripetijo».

Zastavlja se vprašanje, ali je nesamozavarovalno vedenje pravilno šteti za (bistveni) prispevek k izvršitvi kaznivega dejanja posilstva. Gotovo žrtev lahko ravna neprevidno (denimo dopusti, da se znajde na samem s potencialnim storilcem), vendar pritrjujem Kanduču (1998: 98), da to vsekakor ni razlog, ki bi upravičil posilstvo. Res je, da sodišča tega v predstavljenih primerih niso zapisala, so pa štela, da je kaznivo dejanje ta okoliščina napravila manj zavržno. Če argumentacijo sodišča, da je žrtev »samodejno prišla v stanovanje storilca«, nekoliko poudarim in prenesem na primer, v katerem bi do posilstva prišlo zunaj na ulici: je v taki zadevi potem bistveni prispevek žrteve, da ni ostala doma za zaprtimi vrati? Bi enako razumevanje, da k izvršitvi kaznivega dejanja prispevamo zgolj s tem, da zaužijemo alkoholno pijačo ali se znajdemo na samem s storilcem, uporabili tudi za razlago drugih posegov v kazenskopravno varovane dobrine? Predstavljajmo si primer, v katerem si je žrtev nadela dragocen nakit ali potovala v nočnih urah, in se vprašajmo, ali bi to šteli za bistveni prispevek h kaznivemu dejanju roba ali hude telesne poškodbe. Obrazložitev, ki žrtvi pripisujejo krivdo za poseg v njeno spolno avtonomijo zaradi njenega domnevno neprevidnega ravnanja, pravzaprav sporočajo, da je družbeno zaželeno le življenje v nenehnem strahu pred potencialnim storilcem posilstva, ki se lahko skriva v vsaki osebi, s katero pridemo in stik (Lakes Wood, 1973: 340).

Presojanje alkoholiziranosti žrteve kot olajševalne okoliščine pri kaznivem dejanju posilstva ocenjujem kot problematično še iz enega razloga. V slovenski kulturi so alkoholne pijače sestavni del praznovanj in pomembnih življenjskih dogodkov, njihovo uživanje, celo čezmerno, pa je splošno sprejeto (Hočevar, Založnik, Henigsman in Roškar, 2020). S tem ko so sodišča v predstavljenih odlomkih žrtvino uživanje alkoholnih pijač ocenila kot neprimerno, so tako odstopila od splošnega družbenega vrednotenja tega početja, kar bi morda morala posebej obrazložiti.

V enem izmed omenjenih primerov (IV K 4303/2015) je sodišče manjšo težo kaznivega dejanja posilstva utemeljilo z naravnim nagonom storilca, ki ga ni mogel nadzorovati:

»Olajševalno je, da je dejanje storjeno v potešitev spolnega nagona, saj je storilec že dlje časa sam, v teh pogojih nima redne možnosti po realizaciji naravnih nagonov, pa je v prvi vrsti zato podlegel skušnjavi; sprostitev ni uspel zamejiti na zgolj prostovoljno zadovoljitev v sklopu predigre, temveč je proti volji partnerice nadaljeval v obsegu polne zadovoljitve. Olajševalno je tudi, da ni imel urejenih življenjskih razmer, ki bi mu omogočale družinsko ali kakršno koli skupno življenje,

ni imel rednih prihodkov, pa je živel priložnostno, od danes na jutri, kakor je tudi pristopal spolnosti.« Citirana odločitev gradi na mitu o neobvladljivem moškem spolnem nagonu, ki posilstva opredeljuje kot »zločin iz strasti« (Kanduč, 1998: 98), in vzrok za to, da je storilec izvršil kaznivo dejanje, najde v njegovem samskem zakonskem stanu. Obrazložitev je problematična, ker namiguje, da samski (moški) po določenem času svojega »naravnega« spolnega nagona sploh nimajo več v oblasti in ga morajo »sprostiti«.

V sodbi I K 22459/2015 je opazno, da je sodišče dejansko stanje primerjalo s svojo predstavo o tem, kakšno je »pravo« posilstvo; tako, ki pusti telesne sledi in mora trajati določen čas. Sodišče je obtoženega spoznalo za krivega kaznivega dejanja posilstva, skrajno nenavadno pa je obrazložilo odmero sankcije. Uporabilo je posebna omilitvena določila po drugi točki 50. člena KZ-1 (2012), iz razloga, »da je bilo posilstvo brez posledic na telesu oškodovanke« in tudi sicer »relativno kratko«. Drugostopenjsko sodišče je ugodilo pritožbi državne tožilke in spremenilo izpodbijano sodbo v odločbi o kazenski sankciji. Poudarilo je, da odsotnost poškodb na telesu oškodovanke in »relativno kratko« trajanje posilstva, nista posebni olajševalni okoliščini, ki bi dopuščali izrek kazni pod predpisano spodnjo mejo, temveč zgolj okoliščini, ki vplivata na sklepanje o teži kaznivega dejanja (II Kp 22459/2015).

Na tej točki se zastavi vprašanje, kaj nam predstavljene ugotovitve sploh povedo. Vsebinska analiza sodb nam (z izjemo zadnjega primera) ne more odgovoriti na vprašanje, ali so zapisani stereotipi vplivali na samo odločitev sodišča o krivdi in sankciji.¹⁵ Menimo pa, da lahko na podlagi povedanega izpeljemo naslednje sklepe. Prvič, potrdimo lahko večkrat omenjeno ugotovitev sodobne znanosti, da se na stereotipe zanašajo tudi (pravni) strokovnjaki. Nadalje je pomembno naslednje: tudi če stereotipi o posilstvu niso vplivali na odločitev sodišča, to še ne pomeni, da nimajo prav nobenih širših učinkov. Obrazložitev sodbe strankam in javnosti daje na voljo vpogled v sodnikovo »rekonstrukcijo realnosti« (Jančar, 2009). Drugi sklep je zato naslednji: s tem, ko se sodišče v obrazložitvi opre na stereotipe, jih v splošni in strokovni javnosti legitimira in utrjuje. In tretjič, stereotipne razlage sodišča so, ne glede na vpliv stereotipov na odločanje, problematične z vidika pravice do nepristranskega sojenja. Iz omenjene pravice ne izhaja le zahteva, da je sojenje dejansko nepristransko, ampak da se nepristranska drža sodišča odraža tudi navzven. Če sodišče vzbuja videz pristranskosti, s tem ogroža zaupanje javnosti v nepristranskost sojenja v konkretni zadevi, potencialno pa tudi v nepristranskost celotnega sodnega sistema.

¹⁵ Mogoče pa bi bilo o tem sklepati, saj so jih sodniki navedli v podkrepitev svoje odločitve.

6.2 Stereotipne obrambne taktike pred slovenskimi sodišči¹⁶

Stereotipe o posilstvu je v sodni diskurz včasih vnesla obramba. Kot bomo opisali v nadaljevanju, so nekatera sodišča stereotipne navedbe izrecno zavrnila. V primeru I K 54562/2016 je oškodovanko poskušal posiliti neznan moški. Obtoženi in pozneje obsojeni je neznan oškodovanko najprej ogovarjal na hotelskem hodniku in v dvigalu ter jo spraševal, ali jo lahko pospremi v njeno hotelsko sobo. Oškodovanka ga je zavrnila, delce njune interakcije pa je posnela videonadzorna kamera. Ko je oškodovanka odklenila vrata svoje sobe, ji je obtoženi sledil ter jo prijel za vrat, jo grabil za trebuh, noge in prsi. Oškodovanka se mu je upirala, mu večkrat dejala, naj jo pusti, končno pa ga je s ključem, ki ga je še vedno držala v levi roki, večkrat udarila po glavi, nato pa ji ga je uspelo odriniti s sebe in potisniti proti izhodu stanovanja. Obtožnica je obtožencu očitala poskus kaznivega dejanja posilstva. Na obravnavi je zagovornik oškodovanki zastavil več vprašanj. Nekatera od njih so se nanašala na njene siceršnje odnose z moškimi, kar kaže naslednji odlomek iz sodbe. »Na vprašanje zagovornika, je [oškodovanka, op. a.] med drugim povedala, da je pred tem dogodkom imela normalne stike z moškimi in da je imela fanta. V času dogodka fanta ni imela, prav tako tudi po dogodku ne več.« Zagovornik je oškodovankina pretekla partnerstva omenjal zato, da bi pokazal, da naj bi bila oškodovanka »izredno občutljiva mlada ženska in da ji lahko že majhen dogodek povzroči stres in da je bilo obtoženčev »dvorjenje« za slovenski kulturni prostor verjetno neprimerno in zato za oškodovanko zelo stresno«. Tudi v pritožbi se je skliceval na oškodovankine »probleme do očeta«, na anoreksijo in bulimijo, za katerima naj bi oškodovanka trpela v preteklosti, ter na njene težave z moškimi (III Kp 54562/2016). Takemu pavšalnemu napadu na osebnost oškodovanke ni pritrldilo nobeno izmed sodišč. Višje sodišče je, podobno kot prvostopenjsko, zapisalo, da izvajanja zagovornika »z obravnavanim kaznivim dejanjem niso v ničemer povezana« (III Kp 54562/2016).

V drugi zadevi je obramba navajala, da je priča neverodostojna, saj da prihaja iz tuje kulture, v kateri so ženske bolj »promiskuitetne narave«. Zagovornik je v pritožbi pojasnjeval, da je oškodovanka »spolnost dojemala bolj sproščeno kot slovenska dekleta ter da je kritičnega večera veseljačila v lokalu in se objemala tako z obtožencem kot z drugimi moškimi«. Njeno »razuzdano naravo« je dokazoval s fotografijami, posnetimi dvanajst let pred spornim dogodkom. Drugostopenjsko sodišče je, podobno kot že prvostopenjsko,¹⁷

poudarilo, da te okoliščine niso pravno upoštevne in ne morejo nakazovati konkludentnega sodelovanja oškodovanke pri spolni aktivnosti (II Kp 46668/2015).

V isti zadevi se je obramba oprla še na en stereotip o posilstvu, in sicer da nespornostne prodrone spolne aktivnosti oškodovanca (vidno) poškodujejo oziroma da odsotnost fizičnih poškodb pomeni, da si je žrtev spolnega odnosa želela. Omenjen mit gradi na pričakovanju, da se bo žrtev storilcu aktivno uprla in bo ta zato uporabil silo, ki bo pustila sledi na žrtvinem telesu. Nekateri žrtve se bodo storilcu nedvomno aktivno uprle. Hkrati pa si je moč predstavljati situacije, v katerih se žrtve storilcu (energično) ne uprejo, ker ocenijo, da bi to njihovo situacijo še poslabšalo (Randall, 2011: 419). V že omenjenem primeru je zagovornik zatrjeval, da pristanek oškodovanke k spolnim aktivnostim dokazuje odsotnost zaznavnih fizičnih poškodb na telesu in dejstvo, da »je bila njena nožnica pri spolnem odnosu navlažena«. Že prvostopenjsko sodišče je zavrnilo nujno povezavo med obstojem spolnega kaznivega dejanja in zaznavnimi fizičnimi poškodbami ali poškodbami notranjega tkiva,¹⁸ višje sodišče pa je zagovornikovo razlago glede domnevne vlažnosti nožnice označilo za laično in povsem nerelevantno (II Kp 46668/2015).

Stereotipne predstave so se oblikovale tudi glede »pravočasne« prijave dejanja. Temeljijo na posplošitvi, da bo žrtev spolnega kaznivega dejanja ravnanje storilca naznanila pristojnim organom ob prvi priložnosti, ki se ji bo ponudila (Ubell, 2018: 23). V zadevah, v katerih so odločala slovenska sodišča, so zagovorniki denimo navajali, »da je izpovedba oškodovanke že sama po sebi neprepričljiva zato, ker je kazensko prijavo zoper obtoženca podala šele po šestih mesecih po storitvi dejanja«, (II Kp 3308/2010) oziroma »da ni logične razlage, zakaj je oškodovanka s prijavo čakala skoraj šest mesecev«, (I K 3308/2010) ali »da oškodovanki ni verjeti zaradi časovnega odmika prijave kaznivega dejanja« (I K

lo. »Kot v celoti neprimerna in nesprejemljiva pa je oceniti tudi vsakršna namigovanja o promiskuitetni naravi oškodovanke in nasploh pripadnikov njene kulture oz. narodnosti, kar obramba izkazuje na podlagi že navedenih fotografij, ki so tudi sicer bile posnete izpred dvanajst let (glej izpovedbo oškodovanke in njene moža) in iz katerih s strani oškodovanke tudi niso razvidne kakšne spolne manifestacije ali dejanja. Tudi sicer pa te ne bi mogle predstavljati opravičila za obravnavano dejanje.« (II K 46668/2015)

¹⁸ »Odsotnost zaznavnih fizičnih poškodb na telesu ali notranjih tkivih, morebitna pasivnost ženske, ki je posledica predhodne uporabe sile oz. neučinkovitosti/nezmožnosti odvratitve napadalca, ter s tem v zvezi njeno sodelovanje pri kasnejšem spolnem občevanju, namreč a priori še ne izkazujejo pristanka oškodovanke k spolnim aktivnostim in posledično tudi ne morejo vplivati na obstoj tega kaznivega dejanja. Enako velja tudi v obratni smeri.« (II K 46668/2015)

¹⁶ Gre za izvajanja zagovornikov, kot jih sodišče povzema v svoji odločitvi.

¹⁷ Prvostopenjsko sodišče je navajanja zagovornika odločno zavrnilo.

34436/2015). Predstava o tem, da bodo »prave« žrtve kaznivega dejanja posilstva ovadbo podale ob prvi možni priložnosti, redko drži. Pogosto občutijo prevelik strah, bolečino, sram in dvom o sebi, da bi se tako izpostavile, ali pa za dogodek krivijo sebe oziroma ga potisnejo v podzavest; nekatere šele poznejši dogodki v življenju spodbudijo, da o dogodku spregovorijo (Engel, 2017; Schwartz, 2018: 1).¹⁹

Eden izmed stereotipov se nanaša na vedenje žrtve po očitnem kaznivem dejanju in pravi, da bodo »resnične« žrtve nemudoma prekinile stike z domnevnim storilcem, potencialno dokazno gradivo bodo skrbno varovale in izražale ustrezna čustva (Temkin et al., 2018: 216). Omenjena predstava je opazna v navedbah obrambe, da je oškodovanka takoj po spornem dogodku in tudi naslednjega dne po telefonu kontaktirala obtoženca, česar »zagotovo ne bi storila, če bi jo bilo dejansko strah, kot je navajala« (II K 34895/2015). Da gre za krivo ovadbo, naj bi kazalo tudi dejstvo, da je oškodovanka kriminalistom, ki so z njo opravljali razgovor, ponudila pecivo; kdor utrpi tako hudo kaznivo dejanje, pač ne ponuja peciva. Ilustracija stereotipa »prave žrtve«, kot jo je ponujal omenjeni zagovornik, pokaže absurdnost tovrstnih pričakovanj. Čeprav so določena vedenja žrtev posilstev pogostejša kot druga, je njihova paleta izredno raznolika (Randall, 2010: 429).²⁰

V zaključnem delu tega razdelka naj poudarim že omenjeno: nekatera sodišča so, kot sem pokazala, irelevantne navedbe obrambe odločno zavrnila (celo označila za »nesprejemljive«) in svoje ravnanje tudi prepričljivo obrazložila. Taka kritika obrambe ne prispeva le k ugotavljanju »resnice« v zadevi, ampak ima tudi »vzgojni« učinek za stranke in javnost.

7 Razprava

Ravnanje sodišča, ki se v sodbi opre na vnaprej pripravljen odgovor v obliki stereotipa, namesto da bi odločitev pojasnilo z okoliščinami konkretnega primera, je problematično. Pri obrambi je drugače, obramba ni nepristranska, je procesna dejavnost, ki je usmerjena v *izboljšanje položaja* domnevnega storilca (Šugman Stubbs, Gorkič in Fišer, 2020: 158).

¹⁹ Ravno ugotovitev, da žrtve (hudih, posebej spolnih kaznivih dejanj) za prijavo pogosto potrebujejo veliko časa, je sprožila reforme ureditev zastaranja tako v tujini kot doma. V Sloveniji so bili zastaralni roki za katalog spolnih kaznivih dejanj občutno podaljšani nedavno z novelo Kazenskega zakonika (Ambrož, 2020; Zakon o dopolnitvi Kazenskega zakonika [KZ-1F], 2020).

²⁰ O tem beremo tudi v leposlovju. V delu *Mi smo medvedi* pisatelj bralcu prepričljivo opiše, kako poskuša mladoletna žrtev posilstva po dogodku izbrisati njegove sledi, da bi nanj še sama pozabila in ne bi vznemirjala domačih (Backman, 2018).

Obramba bo položaj obdolženca izboljšala, če bo dosegla ugodnejšo odločitev o obtožbi. Eden izmed načinov za to je, da zaseje dvom o resnicoljubnosti ali verodostojnosti obremenilne priče. Tudi tako, da delce njene izpovedbe označi za neresnične, ker se ne skladajo s splošno predstavo o vedenju določene skupine ljudi. Posploševanje s strani obrambe gre lahko, kot smo videli v predstavljenih primerih, tako daleč, da obramba predlaga izvedbo dokaza, s katerim bi ugotavljali dejstva iz žrtvine oddaljene spolne zgodovine, da bi iz tega nadalje sklepali na njeno soglasje k spolni aktivnosti. Tak način sklepanja lahko temelji na stereotipu, da je oseba z razgibano spolno zgodovino ob vsaki priložnosti zainteresirana za spolno aktivnost s komer koli. Mora pravo take dokazne predloge zavrniti ali jih sprejeti kot neločljiv del pravice obdolženega, da izvaja dokaze v svojo korist?

S tem vprašanjem so se intenzivneje ukvarjale države s pravno tradicijo *common law*, ki poznajo poroto in v katerih dokaze izvajata stranki postopka,²¹ zato so razvile natančna dokazna pravila. Prvi pogoj za to, da bo dokazni predlog uspešen, je njegova pravna relevantnost. Ta pa za izvedbo dokaza še ne zadošča. Med drugim nekatere države angloameriškega pravnega sistema izključujejo tudi pravno relevantne dokaze, če obstaja nevarnost, da bi krepili predsodke, ki jih goji porota.²² Kljub omenjenim splošnim pravilom so Smith in Skinner (2012) ter McGlynn (2017) ugotavljali, da so v postopkih zaradi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost učinki stereotipizacije še vedno intenzivni. Menili so, da previdnost zahteva zlasti odločanje o dokaznih predlogih za dokazovanje dejstev iz spolne zgodovine oškodovanca (ang. *sexual history evidence*). Čeprav so lahko ta lahko pomembna za odločitev v zadevi (recimo za vprašanje soglasja za spolne odnose v dlje časa trajajočem partnerstvu), sprožajo stereotipne odzive odločevalca, na kar praviloma obramba tudi računa. Posebej to velja za dejstva glede preteklih konsenzualnih spolnih aktivnosti oškodovanca s tretjimi osebami.²³ Dejstva iz spolne zgodovine sprožajo stereotipne predstave na dva načina. Po eni strani aktivirajo stereotip, da oseba z bogato spolno zgodovino nikomur ne odreče soglasja, po drugi strani pa tudi stereotip ali celo predsodek, da taka »moralno oporečna« oseba obdolžencu njegovega dejanja ne more očitati, zato je to manj zavržno (McColgan, 1996; McGlynn, 2017: 371). Opozorila o učinkih stereotipov na sodno odločanje so v nekaterih državah angloameriškega pravnega sistema sprožila zakonodajne reforme, s katerimi so dokazovanje dejstev žrtvine spolne zgodovine izrecno omejili.

²¹ Nobena od teh dveh značilnosti ni nepomembna, ko preučujemo učinke stereotipov.

²² Zvezna dokazna pravila ZDA (ang. *Federal Rule of Evidence*), ki so stopila v veljavo leta 1975 (Imwinkelried, 1988: 880).

²³ Osebam, ki v zadevi niso obdolženci.

V slovenskem ZKP-UPB8 (2012) bomo geslo »stereotip« iskali zaman.²⁴ Pozna pa tudi naša ureditev prej omenjeno merilo pravne relevantnosti, s katerim sodišče presoja, ali bo dokaznemu predlogu ugodilo (Up-34/93). Sodišče zavrne dokazne predloge, ki ne morejo prispevati k materialni resnici o obravnavanem dogodku in katerih namen je ugotavljanje s predmetnim postopkom nepovezanega dejstva iz oškodovančevega siceršnjega življenja. Odločanje o (ne)relevantnosti dokaznih predlogov za sodnika ni nujno preprosto, saj na tehtnico postavlja ustavno pravico do izvajanja dokazov v korist obrambe (29. člen Ustave Republike Slovenije, 1991). Podobno velja tudi za sodelovanje pri izvajanju dokazov. Tudi vprašanje priči ali odgovor nanj, ki ni v zvezi zadevo, mora preiskovalni sodnik (v okviru preiskovalnih dejanj, sedmi odstavek 178. člena ZKP-UPB8, 2012) oziroma predsednik senata (na glavni obravnavi, drugi odstavek 334. člena ZKP-UPB8, 2012) prepovedati. Čeprav se pravilo na prvi pogled zdi popolnoma jasno, kot je običajno, nekatera vprašanja zlahka označimo za nerelevantna, medtem ko bomo imeli pri drugih nemalo težav. Gless (2015) nam primer vprašanja, ki je za zadevo povsem nepomembno, prikaže na naslednjem primeru. V kazenskem postopku, v katerem se je odločalo o obtožbi posilstva, je obramba na glavni obravnavi oškodovanki postavila vprašanje, ali je že pred zaključkom šolanja rodila in otroka dala v posvojitev. Noben odgovor na to vprašanje ne bi mogel prispevati k ugotavljanju materialne resnice o spornem dogodku. Cilj (ali učinek) takega vprašanja je lahko le okrniti oškodovankin ugled (nakazuje na stereotip »slaba« mama je »slaba« priča), zato (nemško) sodišče vprašanja tudi ni dopustilo. Raziskava na vprašanji, koliko je v slovenskih primerih takih poskusov diskreditacije priči s strani obrambe in v kolikšni meri sodišča v okviru procesnega vodstva prepovedujejo ta vprašanja (kot npr. v omenjenem nemškem primeru), žal ne more odgovoriti. To praviloma ni razvidno iz sodb, temveč bi bilo treba preučiti zvočne prepise glavnih obravnav ali jih spremljati v živo.

Procesno vodstvo stereotipnih učinkov ne more odpraviti v celoti. Opravlja ga sodišče, na katero, kot smo že ugotovili, prav tako vplivajo stereotipna prepričanja. Procesni mehanizmi lahko blažijo učinke stereotipnih prepričanj in zmanjšujejo možnost napačne presoje. Ne smemo pa se slepiti, da bodo zgolj (procesno) pravo in njegove reforme magično odpravile pristranskosti. Pravna pravila razlagajo ljudje, ki gojijo taka in drugačna stereotipna prepričanja, ki pogosto delujejo nezavedno. Ko se stereotipa zavemo, ga navadno že opuščamo (Šugman, 2006: 26). O tem priča uspeh omejitve glede dokazovanja dejstev spolne zgodovine iz tujih pravnih

sistemov. Sodeč po raziskavah,²⁵ naj tovrstne reforme ne bi imele pričakovanega učinka preloma s starimi tradicijami. Kot je opozoril Ashworth (2010: 222), se znotraj kazenskega postopka zrcalijo neenakosti družbe. Dokler je diskriminacija močno razširjena v družbi, je iluzorno pričakovati, da bo kaznovalni sistem osvobojen učinkov stereotipov in predsodkov.²⁶

8 Sklepno

V prispevku smo opozorili na stereotipe o posilstvu, ki so bili v posameznih primerih zapisani v obrazložitvah slovenskih sodišč. Raziskava pritrjuje ugotovitvam, da tudi pravni diskurz ni odporen na stereotipna prepričanja, ki jih gojimo sleherniki. Vanj ga vnašajo tako udeleženci kot odločevalci kazenskega postopka.

Izsledki raziskave ne morejo dokazati vpliva stereotipov o posilstvu na odločanje sodišč. Obrazložitev sodbe ni (nujno) natančna preslikava sodnikove odločitve, zato lahko le ugibamo, ali in v kakšni meri so predstavljeni odlomki vplivali na odločitev o krivdi in sankciji. Omenjen vpliv bi bilo mogoče izmeriti z uporabo eksperimentalne metode. Opozarjamo tudi, da smo se v prispevku omejili le na izrecno zapisane stereotipe, medtem ko nezapisani ostajajo skriti.²⁷ Ker tovrstni

²⁵ Spohn in Horney (1992: 157–175) sta ugotovili, da so sodišča občasno dopustila dokazovanja dejstev oškodovančeve spolne zgodovine s tretjimi osebami celo v zveznih državah ZDA, ki so uvedle absolutno prepoved dokazovanja tovrstnih dejstev. Tudi škotski raziskovalci Burman, Jamieson, Nicholson in Brooks (2007) opozarjajo, da je uspeh reform omejen: ugotavljanje dejstev iz oškodovančeve spolne zgodovine kljub omejitvam ostaja praktično rutinski del kazenskih postopkov zaradi kaznivega dejanja posilstva.

²⁶ Prav zato so izrednega pomena akcije, ki ozaveščajo o spolnem nasilju in razkrivajo mite, ki so se zakoreninili v naši zavesti. Ena izmed slovenskih publikacij, ki jih naslavlja, je denimo Informativna brošura o nasilju nad ženskami (Zveza za nenasilje: Društvo SOS telefon za ženske in otroke, žrtve nasilja, Društvo Ključ – center za boj proti trgovini z ljudmi, Društvo za nenasilno komunikacijo, Društvo Ženska svetovalnica in Policija (Ministrstvo za notranje zadeve), 2009).

²⁷ V razmislek: raziskava spolnih kaznivih dejanj, poimenovana »Sila, objektivno sposobna streti odpor«, iz leta 2019 (Plesničar in Ambrož, 2019) je zaznala nenavaden trend v kaznovanju posilstev, in sicer odsotnost niansiranja kazni. Izkazalo se je, da sodišča izrekajo zelo podobne sankcije, ne glede na to, ali je bil storilec obsojen enkratnega ali ponavljajočega se izvrševanja kaznivega dejanja posilstva nad isto žrtvijo. Do teh primerov je prihajalo zlasti znotraj partnerskih skupnosti, zato lahko ugibamo, da so bile enake sankcije za več kaznivih dejanj izrečene na račun prepričanja, da je posilstvo znotraj partnerskih skupnosti manj zavržno.

²⁴ Res pa je, da lahko v njem najdemo izraz »predsodki«, o katerih pa zakon govori v povezavi z individualno oceno oškodovančevih potreb (143.č člen ZKP-UPB8, 2012) in ne pri izvajanju dokazov.

psihološki mehanizmi delujejo popolnoma nezavedno, je mogoče, da je takih, izrecno ubesedenih le peščica.²⁸

K neracionalnemu diskurzu znotraj kazenskega postopka, sodeč po pregledanih odločitvah, prispeva obramba s stereotipnimi obrambnimi taktikami. S tem ko obramba izpodbija določeno dejstvo ali določen dokaz, sklicevaje se na običajni potek dogajanja, poskuša doseči ugodnejšo odločitev o obtožbi. Meje take obrambe določa procesno vodstvo, v okviru katerega lahko sodišče zavrne dokazne predloge, ki merijo na dokazovanje nerelevantnih dejstev, denimo iz oškodovančeve spolne zgodovine s tretjimi osebami, in prepove vprašanje priči, ki pavšalno napada njen značaj, zaradi katerega ji menda ne gre zaupati (uporaba izrazov, kot so denimo »razuzdana«, »promiskuitetna«). Kot pozitivno lahko ocenimo, da je tako navajanje v predstavljenih zadevah praviloma naletelo na ustrezen odziv sodišča. To pa ne pomeni nujno, da ni imelo prav nobenega vpliva na sodnikovo presojo in izrečeno sankcijo.

V veliki večini primerov se sodišča v obrazložitvi niso oprla na stereotipe. V posamičnih primerih (ki glede na velikost vzorca predstavljajo izjeme) pa se je to zgodilo. Zanašanje na »ljudske teorije« o posilstvu (Kanduč, 1998: 96–97) namesto na okoliščine samega dogodka lahko pomeni kršitev kazenskega zakona, predvsem pa sproža dvome o sodnikovi nepristranskosti. Čeprav zapisani stereotipi o posilstvu morda niso popolna ubeseditve sodnikovega razmišljanja in razumevanja, so njun edini otipljiv izraz, ki se ga stranke in javnost lahko oklenejo. V tem pogledu nikakor ne gre podcenjevati njihovega pomena. Zapisane stereotipne razlage utrjujejo stereotipe pri tistih, ki gojijo podobna prepričanja. Tistim, ki napačno v razlagi zaznajo, sprožajo dvome glede nepristranskosti sodišča in celo celotnega sodnega sistema. Predstavljene stereotipe o posilstvu lahko vzamemo kot podlago za razmislek o lastnih pristranskostih in v nadaljevanju – ob upoštevanju, da stereotipna prepričanja navadno goji večja skupina ljudi – za razpravo o teh psiholoških mehanizmi. Prav odprto in neobremenjeno razpravljanje o tem pojavu je nujni korak, če želimo njihove učinke v sodni dvorani (in zunaj nje) omiliti. Naslednji korak v tej smeri je iskanje možnih rešitev za nevtralizacijo psiholoških mehanizmov, kot so na primer skupinsko odločanje ali posebna izobraževanja. Osrednji izživ področja, ki ga v prispevku obravnavam, bo ovrednotiti poznane strategije za odpravljanje pomanjkljivosti (pravnega) odločanja ali poiskati nove.

Končno želimo še izpostaviti, da je pregled sodne prakse pokazal blagodejen vpliv sodnikov, ki stereotipov o posilstvu

ne gojijo. Posebej za stranke, pa tudi za javnost je pomembno, da se sodišče na stereotipna navajanja udeležencev v kazenskem postopku (odločno) odzove. Zavrnitev takih navajanj jasno zariše mejo med dejstvi, ki so za odločanje relevantna, in tistimi, ki niso. Ko sodišče opozori, da so navajanja določene vrste »nesprejemljiva«, s tem stranke, druge udeležence postopka in javnost spodbudi, da se zavedo stereotipa, ki ga gojijo, kar je (lahko) korak k njegovemu opuščanju.

Literatura

1. Ambrož, M. (2020). Uvodna pojasnila k novelam KZ-1E, KZ-1F in KZ-1G. V *Kazenski zakonik (KZ-1): (neuradno prečiščeno besedilo)* (str. 25–66). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
2. Ashworth, A. (2010). *Sentencing and criminal justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Ashworth, A. in Roberts, J. (2012). Sentencing. V M. Maguire, R. Morgan in R. Reiner (ur.), *The Oxford handbook of criminology* (5th ed.) (str. 866–894). Oxford: Oxford University Press.
4. Backman, F. (2018). *Mi smo medvedi* (origin. Björnstad, prevedla Katarina Jerin). Ljubljana: Mladinska knjiga.
5. Barberger, C. (2001). Égalité et l'individualisation de la peine. V R. Ottenhof (ur.), *L'individualisation de la peine: De Saleilles à aujourd'hui* (str. 207–214). Ramonville Saint-Agne: Erès.
6. Bates, E., Klement, K. R., Kaye, L. K. in Pennington, C. R. (2019). The impact of gendered stereotypes on perceptions of violence: A commentary. *Sex Roles*, 81, 34–43.
7. Bavcon, L., Šelih, A., Korošec, D., Ambrož, M. in Filipčič, K. (2013). *Kazensko pravo – splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
8. Bialowas, B. in Mandes, T. (2020). *365 dni* [film]. Ekipa Sp. z o.o., Future Space, Next Film, TVN.
9. Bohmer, C. (1974). Judicial attitudes toward rape victims. *Judicature*, 57, 303–307.
10. Bohner, G., Eyssel, F., Pina, A., Siebler, F. in Viki, T. (2009). Rape myth acceptance: Cognitive, affective and behavioural effects of beliefs that blame the victim and exonerate the perpetrator. V M. A. H. Horvath in J. M. Brown (ur.), *Rape: Challenging contemporary thinking* (str. 17–45). Cullompton: Willan Publishing.
11. Burke, A. S. (2006). Improving prosecutorial decision making: some lessons of cognitive science. *William & Mary Law Review*, 47(5), 1587–1633.
12. Burman, M., Jamieson, L., Nicholson, J. in Brooks, O. (2007). *Impact of aspects of the law of evidence in sexual offence trials: An evaluation study*. Edinburgh: Crown Copyright.
13. Cardozo, B. N. (1921). *The nature of the judicial process*. New Haven, London: Yale University Press, Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press.
14. Cusack, S. (2014). *Eliminating judicial stereotyping: Equal access to justice for women in gender-based violence cases*. Pridobljeno na <https://rm.coe.int/1680597b20>.
15. Engel, B. (2017). Why don't victims of sexual harassment come forward sooner? These are eight reasons why victims of sexual harassment don't come forward. *Psychology Today*. Pridobljeno na <https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-compassion-chronicles/201711/why-dont-victims-sexual-harassment-come-forward-sooner>.

²⁸ Ovira pri raziskovanju stereotipov je tudi velik delež neobrazložene prvostopenjskih sodb, na katerega sem opozorila v razdelku Metodologija.

16. Exum, J. J. (2020). Sentencing disparities and the dangerous perpetuation of racial bias. *Washington and Lee Journal of Civil Rights and Social Justice*, 26(2), 492–519.
17. Field, H. S. (1978). Attitudes toward rape: A comparative analysis of police, rapists, crisis counselors, and citizens. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 156–179.
18. Fiske, T. S. (1993). Controlling other people: The impact of power on stereotyping. *American Psychologist*, 48(6), 621–628.
19. Gless, S. (2015). Die Würde des Zeugen ist antastbar?: Allgemeines Persönlichkeitsrecht im Strafprozess. V C.-F. Stuckenberg in K. F. Gärditz (ur.), *Strafe und Prozess im freiheitlichen Rechtsstaat: Festschrift für Hans-Ullrich Paefgen zum 70. Geburtstag am 2. Juli 2015* (str. 703–717). Berlin: Duncker & Humblot.
20. Gray, J. M. in Horvath, M. A. H. (2018). Rape myths in the criminal justice system. V E. Milne, K. Brennan, N. South in J. Turton (ur.), *Women and the criminal justice system failing victims and offenders?* (str. 15–41). London: Springer.
21. Hecht Schafraan, L. (1985). Eve, Mary, Superwoman: How Stereotypes about women influence judges. *Judges' Journal*, 24(1), 12–17.
22. Hočevar, T., Založnik, P., Henigsmann, K. in Roškar, M. (2020). *Poročanje o alkoholu v medijih*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje.
23. I K 13831/2016, Okrožno sodišče v Kranju (2018).
24. I K 15519/2014, Okrožno sodišče v Mariboru (2015).
25. I K 22459/2015, Okrožno sodišče v Kopru (2019).
26. I K 3308/2010, Okrožno sodišče v Kranju (2016).
27. I K 34436/2015, Okrožno sodišče v Slovenj Gradcu (2016).
28. I K 54562/2016, Okrožno sodišče v Ljubljani (2017).
29. II K 34895/2015, Okrožno sodišče v Murski Soboti (2017).
30. II K 46668/2015, Okrožno sodišče v Novi Gorici (2017).
31. II Kp 15519/2014, Višje sodišče v Mariboru (2016).
32. II Kp 22459/2015, Višje sodišče v Kopru (2019). Dostopno na <http://www.sodisce.si/viskp/odlocitve/2015081111434223/>
33. II Kp 3308/2010, Višje sodišče v Ljubljani (2018).
34. II Kp 46668/2015, Višje sodišče v Kopru (2017). Dostopno na <http://www.sodisce.si/viskp/odlocitve/2015081111416683/>
35. III Kp 54562/2016, Višje sodišče v Ljubljani (2017).
36. Imwinkelried, E. J. (1988). The Meaning of probative value and prejudice in federal rule of evidence 403: Can rule 403 be used to resurrect the common law of evidence? *Vanderbilt Law Review*, 41, 879–907.
37. IV 4303/2015, Okrožno sodišče v Ljubljani (2015).
38. Jančar, M. (2009). Prepričljivost in posledice. *IUS-INFO*. Pridobljeno na <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/kolumne/246084>.
39. Javid, A. (2016). Male rape, stereotypes, and unmet needs: Hindering recovery. Perpetuating silence. *Violence and Gender*, 3(1), 7–13.
40. Kanduč, Z. (1998). Pravo, spolnost in nasilje: kriminološke in viktimološke perspektive. V Z. Kanduč, D. Korošec in M. Bošnjak (ur.), *Spolnost, nasilje in pravo* (str. 11–138), Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
41. Kanduč, Z. (2002). Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive v optiki tranzicije iz moderne v po(zno)moderno družbo. V Z. Kanduč (ur.), *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive* (str. 125–245). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
42. Kazenski zakonik (KZ-1). (2012). *Uradni list RS*, (50/12).
43. Lakes Wood, P. (1973). The victim in a forcible rape case: A feminist view. *American Criminal Law Review*, 11, 225–354.
44. Lees, S. (1996). *Carneval knowledge: Rape on trial*. London: Hamish Hamilton.
45. Lerner, M. J. in Simmons, C. H. (1966). The observer's reaction to the »innocent victim«: Compassion or rejection? *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 203–210.
46. Lonsway, K. A. in Fitzgerald, L. F. (1994). Rape myths: In review. *Psychology of Women Quarterly*, 18(2), 133–164.
47. McColgan, A. (1996). Common law and the relevance of sexual history evidence. *Oxford Journal of Legal Studies*, 16(2), 275–307.
48. McGarty, S., Yzerbyt, V. Y. in Spears, R. (2002). Social, Cultural and cognitive factors in stereotype formation. V C. McGarty, V. Y. Yzerbyt in R. Spears (ur.), *Stereotypes as explanations* (str. 1–15). Cambridge: Cambridge University Press.
49. McGlynn, C. (2017). Rape trials and sexual history evidence: Reforming the law on third-party evidence. *The Journal of Criminal Law*, 85(1), 367–392.
50. Montada, L. in Lerner, M. J. (1988). An overview, advances in belief in a just world, theory and methods. V L. Montada in M. J. Lerner (ur.), *Responses to victimizations and belief in a just world* (str. 1–7). New York: Plenum Press.
51. Petrovec, D. in Plesničar, M. M. (2009). Percepcija ženske kriminalitete z vidika odmere kazni. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(2), 91–105.
52. Plesničar, M. M. (2013a). *Odločanje o sankciji – primerjalnopravni in kriminološki vidiki* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Pravna fakulteta.
53. Plesničar, M. M. (2013b). The individualization of punishment: Sentencing in Slovenia. *European Journal of Criminology*, 10(4), 462–478.
54. Plesničar, M. M. (2015). Dobri in manj dobri razlogi za razlike v kaznovanju. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 66(2), 116–127.
55. Plesničar, M. M. in Ambrož A. (2019). »Sila, objektivno sposobna streti odpor«: Empirična študija reprezentativnega vzorca pravosodne prakse v zvezi s kaznivim dejanjem posilstva, spolnega nasilja in spolne zlorabe slabotne osebe s pregledom možnih modelov novih zakonskih rešitev. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
56. Pratto, F., Henkel, K. E. in Lee, I.-C. (2013). Stereotypes and prejudice from an intergroup relations perspective. V C. Stangor in C. S. Crandall (ur.), *Stereotyping and prejudice* (str. 151–180). New York: East Sussex Psychology Press.
57. Randall, M. (2011). Sexual assault law, credibility, and »ideal victims«: Consent, resistance, and victim blaming. *Canadian Journal of Women and the Law*, 22(2), 665–700.
58. Saleilles, R. (2009). *The individualization of punishment*. Charleston: BiblioLife.
59. Schwartz, D. (2018). *Delayed reporting of sexual assault is no reason to discredit the accuser*. Pridobljeno na <https://phys.org/news/2018-09-sexual-assault-discredit-accuser.html>.
60. Smart, C. (1989). *Feminism and the power of law*. London: Routledge.
61. Smith, O. in Skinner, T. (2012). Observing court responses to victims of rape and sexual assault. *Feminist Criminology*, 7(4), 298–326.
62. Spohn, C. in Horney, J. (1992). *Rape law reform: A grassroots revolution and its impact*. New York: Plenum Press.
63. Stangor, C. (2016). *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. New York, London: Psychology Press.
64. Stelzner, L. in Minuth, A.-S. (2018). Genderstereotype in sexual-strafverfahren. *Forum Recht*, 3, 89–93.

65. Stemple, L. in Meyer, I. H. (2014). The sexual victimization of men in America: New data challenge old assumptions. *American Journal of Public Health*, 104(6), 19–26.
66. Šelih, A. (2009). Načelo sorazmernosti in kazenske sankcije. *Podjetje in delo (Dnevi slovenskih pravnikov)*, 35(6/7), 1357–1368.
67. Šugman Stubbs, K. in Gorkič, P. (2011). *Dokazovanje v kazenskem postopku*. Ljubljana: GV založba.
68. Šugman Stubbs, K. in Plesničar, M. M. (2020). Psihološki vidiki sodniškega odločanja: od objektivnosti k subjektivnosti in spet nazaj. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 71(3), 194–207.
69. Šugman Stubbs, K., Gorkič, P. in Fišer, Z. (2020). *Temelji kazenskega procesnega prava*. Ljubljana: GV založba.
70. Šugman, K. (2006). Kategorizacija in stereotipiziranje ter njun pomen za kriminologijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 57(1), 15–27.
71. Temkin, J., Gray, J. M. in Barrett, J. (2016). Different Functions of rape myth use in court: Findings from a trial observation study. *Feminist Criminology*, 13(2), 205–226.
72. Testen, F. (2019). K nekemu ločenemu mnenju (2. del). *Pravna praksa*, 47, 11–12.
73. Timmer, A. (2015). Judging stereotypes: What the European Court of Human Rights can borrow from American and Canadian Equal Protection Law. *American Journal of Comparative Law*, 63(1), 239–284.
74. Ubell, R. M. L. (2018). Myths and misogyny: The legal response to sexual assault. *Master of Studies in Law Research Papers Repository*. Pridobljeno na <https://ir.lib.uwo.ca/mlsp/4/>
75. Up-34/93, Ustavno sodišče Republike Slovenije (1995). Pridobljeno na <http://www.us-rs.si/documents/cd/8a/up-34-932.pdf>.
76. Ustava Republike Slovenije. (1991). *Uradni list RS*, (33/91-I)
77. Wacquant, L. (2008). *Zapori revščine* (prevedla Katarina Rotar). Ljubljana: Založba I^a cf.
78. Walklate, S. (2004). *Gender, crime and criminal justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
79. Zakon o dopolnitvi Kazenskega zakonika (KZ-1F). (2020). *Uradni list RS*, (23/20).
80. Zakon o kazenskem postopku (ZKP-UPB8). (2012). *Uradni list RS* (32/12).
81. Završnik, A. (2012). Feministična kritika prava in kazensko-pravnega sistema. V M. M. Plesničar (ur.), *Nežnejši spol? Ženske, nasilje in kazenskopravni sistem* (str. 19–50). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
82. Zveza za nenasilje: Društvo SOS telefon za ženske in otroke, žrtve nasilja, Društvo Ključ – center za boj proti trgovini z ljudmi, Društvo za nenasilno komunikacijo, Društvo Ženska svetovalnica in Policija (Ministrstvo za notranje zadeve). (2009). *Informativna brošura o nasilju nad ženskami, izdana v okviru mednarodnih dni akcij proti nasilju nad ženskami – Slišite? Pridobljeno na <https://www.drustvo-dnk.si/images/publikacije/2009-slisite-brosura.pdf>*.
83. Zydervelt, S., Zajac, R., Kaladelfos, A. in Westera, N. J. (2016). Lawyers' strategies for cross-examining rape complainants: Have we moved beyond the 1950s? *British Journal of Criminology*, 57(3), 551–569.

Stereotypes about Rape in the Slovenian Courts

Lora Briški, Junior Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana, Slovenia.
E-mail: lora.briski@pf.uni-lj

Legal decision-making operates under an illusion of neutrality and objectivity. However, the fact that legal professionals are influenced, not only by legal education, but also by a psychological framework that determines them as humans, suggests that courtrooms are not immune to mistakes in judgment that arise from the psychological characteristics of the decision-makers. The purpose of the paper is to discuss the stereotypes about rape found in legal judgments in Slovenian courts. Such ideas can greatly influence judicial decision-making: stereotypical beliefs about perpetrators, victims, and rape itself may affect the identification and labelling of the historical event as a criminal offense and may impact the sentencing stage as well. Stereotypes pose a great threat to fundamental legal principles, such as impartiality of the court and equality before the law. Furthermore, stereotypes are generally held at the subconscious level, and, therefore, their negative effects often remain unnoticed. The author analyses Slovenian criminal case files from 2016 to 2018 for two selected criminal offences: rape, sexual violence, and sexual abuse of defenceless person. The first part offers an overview of the types of stereotypes found in the dataset. Rarely, the stereotypes were invoked by the court; more often, such stereotyping was set forth by the defence, which at times courts recognized and denounced. The second part of the paper is concentrated on legal mechanisms capable of fostering a (successful) challenging of stereotypical narratives.

Keywords: legal decision-making, stereotypes, rape, sexual violence

UDC: 343.1:343.541